

Макар М.

ГЕБРАЇСТИКА В КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ ТА ПРАЦІ ПРОТ. ОЛЕКСАНДРА ГЛАГОЛЄВА

У статті окреслено шлях вивчення, дослідження та викладання Святого Письма Старого Заповіту, давньоєврейської мови та біблійної археології, пройдений Київською духовною академією (КДА) з часу її відродження у 1819 р. Особлива увага присвячена постаті видатного гебраїста, глибокого знавця життя, традицій, мови та культури давніх євреїв, професора прот. Олександра Глаголева (1872-1937). Дана характеристика його викладацької та науковій діяльності, писемній спадщині.

Київська духовна академія (КДА), як спадкоємниця Києво-Могилянської академії (КМА), була сформована в 1819 р. й увібрала в себе найбільші і найкращі досягнення своєї славної попередниці. До цієї славної спадщини КМА належали і напрацювання в царині вивчення та дослідження Св. Письма Старого Заповіту, яке базувалося на ґрунтовному ознайомленні з життям, традиціями та культурою давньоізраїльського народу і вивченні давньоєврейської мови.

Звичайно, що ще більший акцент на цих методах вивчення Св. Письма зробила зреформована КДА. Вже перший її ректор архімандрит Мойсей, який читав предмет Св. Письма Старого Заповіту, написав прекрасний підручник із цієї дисципліни. Він тлумачить старозавітні книги, широко використовуючи знання з єврейської мови та традицій ізраїльського народу [1]. Такий розвиток цієї дисципліни дав можливість КДА зробити переклад з єврейської мови на російську великої кількості книг Ст. Заповіту й дати до них численні філологічні, археологічні та інші коментарі й примітки. У 1861-1873 рр. у ТКДА (Труды Киевской Духовной Академии) був надрукований переклад наступних книг Ст. Заповіту: I - IV Царств, I - II Паралипоменон, Ездри, Неемії, Есфірі, Ісаї, Єремії, Плач Єремії, Єзекіїла і Даниїла.

Однак протягом першого 50-річчя існування КДА гебраїстика тільки починає складатися як наука і виділяється в окрему дисципліну. Реформа академії в 1869 р. сприяє утворенню нової кафедри єврейської мови та біблійної археології. Оскільки XIX ст. - це епоха, коли тільки починають проводити розкопки і знаходити залишки стародавніх цивілізацій, то археологія займається вивчен-

ням давніх культур на основі писемних пам'яток. Тому біблійна археологія саме передбачала таке вивчення релігії, життя, побуту та традицій єврейського народу за Біблією та іншими писемними пам'ятками.

За новою реформою в КДА предмети єврейської мови та біблійної археології викладалися на перших двох курсах [2]. Кафедру єврейської мови та біблійної археології у зреформованій академії зайняв колишній викладач цих предметів, доцент Яким Олесницький [3] і вів цю кафедру ще 30 років, протягом яких здійснив багато публікацій та залишив в академічному архіві свій великий конспект із гебраїстики.

Звичайно, що в перші роки після реформи ця дисципліна не дуже відрізнялася від викладання у дореформений період. Так, на першому курсі викладали граматику єврейської мови - етимологію і граматичний та філологічний розгляд 3, 22, 37 і 39-го розділів кн. Буття [4]. На другому курсі займалися перекладом книги Приповістей Соломонових із порівняльним аналізом масоретського тексту з давніми перекладами і, зокрема LXX, та поясненням походження розбіжностей у перекладах і з детальними археологічними поясненнями вказаних у книзі особливостей побуту давніх євреїв. Також розглядалася книга пророка Даниїла з історією та граматиною біблійного халдеїзму і з археологічними поясненнями [5].

Але протягом 70-х років розставляються акценти: на першому курсі КДА приділяють увагу вивченню граматики єврейської мови і практичному розгляду біблійних текстів, а на другому курсі в основному вивчають питання життя і діяльності єврейського народу і, зокрема, досліджується біблійна давньоєврейсь-

ка поезія, її метричність та історія, що дедалі більше відповідає змістові предмета біблійної археології.

І вже в середині 80-х випрацьовується досить специфічний предмет біблійної археології, повністю сформованої як наукова дисципліна. Тут проф. Я.Олесницький розглядає систематично всі розділи цієї науки, починаючи з поняття про біблійну археологію та її джерела й історію, дає матеріал про релігійну та богослужбову давнину ізраїльського народу, про священні місця, про старозавітний богослужбовий персонал, про релігійні та богослужбові священності, про священні періоди [6]. Щороку проф. Я.Олесницький доповнював і оновлював цей предмет новими дослідженнями, особливо протягом 90-х років. Серед таких нових тем були лекції про домашні і громадські старожитності єврейського народу, про сімейне життя давніх євреїв, про їхнє землеробство, садоводство, тваринництво, полювання, ловлю риби, торгівлю й науку, про основи державного устрою [7].

Ці лекції проф. Я.Олесницького в 1894-1896 навч. роках слухав молодий студент КДА Олександр Глаголев. Вони не тільки сформували майбутнього гебраїста, а й глибоко запали йому в душу. Згодом проф. прот. О.Глаголев із глибокою любов'ю згадував: "На тлі загальних вдячних спогадів про лекції професорів, особливо виділяється вдячний спогад про особистість, професорську та вчено-літературну діяльність проф. Я.Олесницького" [8].

Народився О.О. Глаголев 14 лютого 1872 р. в сім'ї свящ. Олександра Васильовича Глаголева, який служив у селі Покровському на р. Железниці Одоєвського повіту Тульської губ. Він закінчив Белевське духовне училище й Тульську духовну семінарію і був направлений в 1894 р. в Київську духовну академію, яку закінчив у 1898 р. зі ступенем кандидата богослов'я, та був залишений при академії як проф.-стипендіат при кафедрі Святого Письма Старого Заповіту. 10 червня 1899 р. Радою КДА був обраний виконуючим обов'язки доцента на кафедрі єврейської мови та біблійної археології. У вересні 1900 р. після захисту отримав науковий ступінь магістра богослов'я за працю "Старозавітне біблійне вчення про янголів"* і затверджений Св. Синодом як

магістр богослов'я і у званні доцента Академії.

Звичайно, що будучи наступником відомого проф. Я.Олесницького, О.Глаголев не тільки використовував велику спадщину свого попередника, але й продовжив його дослідження і довів науку гебраїстики в КДА ще до більшого розквіту. Про це вже свідчать його конспекти перших років викладацької діяльності, які залишились у бібліотечних архівах КДА. Це конспективно записані програми з біблійної археології, які були запропоновані О.О.Глаголеві студентам другого курсу КДА в 1900-1903 навчальних роках. Особливо цікавою та прекрасно систематизованою й опрацьованою є програма за 1902-1903 навчальний рік. У вступній частині програми автор вказує на місце науки біблійної археології серед інших біблійних наук. Тут він говорить про джерела цієї науки і, зокрема, про Талмуд та іншу літературу із цього предмета.

Починає О.Глаголев виклад основного матеріалу свого курсу з розгляду сімейного та суспільного побуту давніх євреїв, розповідає про правове та соціальне становище їх сімей, і переходить до теми про соціальний розвиток давньоєврейського суспільства, його структурну будову. Потім розглядає заняття євреїв мисливством, тваринництвом, землеробством, торгівлею.

Викладає теми єврейської поезії, музики, співу, танцю та ораторського мистецтва. Далі Глаголев говорить про розвиток давньоєврейської літератури, науки, шкіл, книжництва.

Потім автор переходить до теми про соціальний устрій давньоєврейського суспільства в період теократії, про державний устрій в час правління царств та про суспільний устрій в період після полону. Багато місця у своїх лекціях О.Глаголев відводить юридичним питанням давньоєврейського народу: судочинству, кримінальному, шлюбному та майновому праву. Тут широко розглядається старозавітний культ жертв, їх предмет та види жертвоприношень; обітниця, назорейство, піст, клятва і присяга, молитви, обряди очищення, обрізання та інші обряди, традиції і звичаї [9].

Окрім викладання О.Глаголев дуже багато писав, залишивши після себе велику творчу спадщину. Писав він, передусім, на теми біблійної археології, досліджуючи та пояснюючи різноманітні традиції, події та явища в історії старозавітних євреїв. Найвідоміші із

* "Ветхозаветное библейское учение об ангелах (Опыт библейско-богословского исследования)". - К., 1900.

них це: "Древнееврейская благотворительность" [10], "Левиты и Левиино служение" [11], "Ветхий Завет и его непреходящее значение" [12], "Закон ужичества и левиратный брак у древних евреев" [13] та інші. Для "Тлумачної Біблії" О.Глаголев написав коментарі до наступних книг: Буття (розд. 26-50), Рут, 3 і 4 Царств, 2 Хронік, Товіта, Приповістей Соломонових, Пісні над піснями, пророків Наума, Авакума, Софонії та Огія, і Соборних послань.

Однак О.Глаголев досліджував не лише старозавітну спадщину євреїв, він цікавився та коментував сучасні йому події та рухи єврейського народу і писав статті: "Сіоністський рух в сучасному єврействі" [14], "Сьомий всесвітній конгрес у єврействі" [15] тощо.

У 1903 р. О.Глаголев приймає сан священника, що сприяє розширенню його письменницької діяльності; о. Олександр не тільки часто проповідує у храмах, а й друкує свої проповіді на сторінках різних видань. Він пише багато статей на літургійні теми, залишає нам низку пастирських творів. Пише О.Глаголев статті до "Богословської Енциклопедії", друкує некрологи, спогади, слова з нагоди різних подій та святкувань, перекладає на російську мову твори іноземних авторів.

У 1906 р. О.Глаголев був обраний Радою КДА та Св. Синодом затверджений у званні екстраординарного професора Академії, що значно посприяло розширенню його наукової діяльності.

У 1910 р. вводиться новий статут православних духовних академій [16]. На базі вимог цього статуту в КДА в 1910-1911 навчальному році створюється друга кафедра Св. Письма Старого Заповіту, на яку переводиться за пропозицією Ради Академії та затвердженням Св. Синоду екстраординарний професор свящ. О.О.Глаголев, а першу кафедру займає екстраординарний професор В.П.Рибінський [17]. Кафедру єврейської мови та біблійної археології зайняв кандидат богослов'я, викладач Пензенської духовної се-

мінарії Григорій Григорович Попович у званні виконуючого обов'язки доцента.

На кафедрі Св. Письма Старого Заповіту о. Олександр Глаголев ще більше розвиває свою дослідницьку діяльність, широко використовуючи прекрасні знання багатьох старих і нових мов, це допомагає йому всебічно користуватися як джерелознавчим матеріалом, так і сучасними йому досягненнями богословської науки.

Така широка ерудиція робить О.Глаголеву строгим та вимогливим професором, особливо під час написання та захисту дисертацій. Це прекрасно демонструє, наприклад, його відгук на працю кандидата богослов'я М.Балабухи на тему: "Давньоєврейське карне законодавство за Біблією та пам'ятками давньоєврейського передання. Біблійно-археологічне дослідження", яка була представлена на здобуття ступеня магістра богослов'я. Проф. О.Глаголев передусім підкреслює позитивні риси цієї розвідки, при написанні якої автор широко користувався першоджерелами та знанням єврейської мови. Але потім о. Олександр переходить до критики та зауважує: "Талмудом автор користується, хоча й вельми широко, але винятково за російським перекладом Мішни й Тосефи, здійсненим Н.Переферковичем. Ні класичне видання Мішни Суренгузея (єврейський текст, переклад латиною та примітки - тлумачення Маймоніда, Бартепори та ін.), ні західноєвропейські переклади Талмуда - французький, німецький, англійський та ін. - не були використані автором; Гемари автор майже зовсім не торкнувся. Навпаки, вчена література предмета, російська й іноземна, використана автором достатньою, хоча й невичерпною мірою" [18].

На жаль, уся письменницька діяльність о. О.Глаголева і нині дуже мало відома і майже не досліджена. Це повинна здійснити сьогodнішня гебраїстика, щоб успішно розвиватися та приносити нові й нові здобутки в дослідженні священної спадщини старозавітного єврейського народу.

1. *Титов Ф.И.* Очерки из истории КДА // Труды Киевской духовной академии (далі - ТКДА). - 1897. - № 10. - С. 187.
2. Протоколы заседаний совета КДА за июль и август 1869 г. // ТКДА. - 1870. - № 1. - С. 18-19.
3. Там само. - С. 8-9.
4. Отчет о состоянии КДА за 1869/70 уч. год // ТКДА. - 1871. - № 3. - С. 32.
5. Отчет о состоянии КДА за 1870/71 уч. год // ТКДА. - 1871. - № 10. - С. 7.
6. Отчет о состоянии КДА за 1885/86 уч. год // ТКДА. - 1887. - № 2. - С. 171; Отчет о состоянии КДА за 1886/87 уч. год // ТКДА. - 1887. - № 11 - С. 446.
7. Отчет о состоянии КДА за 1888/89 уч. год // ТКДА. - 1890. - М 1. - С. 122. Отчет о состоянии КДА за 1892/93 уч. год // ТКДА. - 1893. - № 12. - С. 467. Отчет о состоянии КДА за 1894/95 уч. год // ТКДА. - 1887. - № 11. - С. 446.
8. Ф. 175. - № 1347. - С. 2 об.
9. ЦНБ. - Ф. 160. - № 1566. - С. 29-33.
10. ТКДА. - 1903. - № 1. - С. 1-83.
11. ТКДА. - 1912. - № 2 - С. 171-190; 1912. - № 3. - С. 341-361.
12. ТКДА. - 1909. - № 11. - С. 353-380; 1909. - № 12. - С. 517-550.
13. ТКДА. - 1914. - № 4. - С. 519-540.
14. ТКДА. - 1905. - № 4. - С. 513-563.
15. ТКДА. - 1907. - № 4. - С. 328-341.
16. Отчет о состоянии КДА за 1909/10 уч. год // ТКДА. - 1810. - № 11. - С. 461.
17. ЦНБ. - Ф. 175. - № 1347. - С. 1 об.; Отчет о состоянии КДА за 1910/11 уч. год // ТКДА. - 1911. - № 3. - С. 499.
18. Извлечения из журналов Совета КДА за 1911-1912 уч. год // ТКДА. - 1912. - № ю. - С. 299.

Mykola Makar

HEBRAISTIC STUDIES IN KYIV SPIRITUAL ACADEMY AND ALEXANDER GLAGOLEV'S WORKS

The article describes the way the Old Testament, Ancient Hebrew and biblical archaeology were studied, analysed and taught in Kiev Theological Academy, since it had been restored in 1819. The author concentrates on the figure of professor archpriest Alexander Glagolev (1872-1937), an outstanding Hebraist, distinguished for his deep knowledge of life, traditions, language and culture of the ancient Jews. The paper characters his teaching and research activities, his written works.